

ג. יסוד התלמוד בסגנון הפרוזה

מרובה יסוד לשון המשנה והאגדה בפרוזה של ביאליק; ולא רק מבחינת אוצר הלשון, הדקדוק ושימוש הלשון, אלא לפרקים אתה מוצא — על פי רוב במסותיו — ניבים מן התלמוד, שביאליק משנה אותם ומשבצם ביד אמן אמונה במסכת יצירתו.

זאת ועוד: לפעמים בונה ביאליק פסקה שלמה בפרוזה בסגנון תלמודי מובהק, סגנון של משא ומתן: הנחה, קושיה ותירוץ; או: הנחה, מחלוקת, בידור המחלוקת ויישובה — ממש כדרך הפלפול שבתלמוד.

ראוי אפוא החיזק זה בסגנון ביאליק לסיקור ציץ וליחוד הויבור:

בסיפור "אריה בעל גוף" (פרק ג'), כותב ביאליק, כי אריה בעל גוף לפעמים: פותח ב"גראף שלווה ולא שלם" ומסיים ב"מעשה שהיה"; והרי זה בעקבות לשון הגמרא על המשנה, בבא קמא (ג. א): "המניח את הכד ברשות הרבים... בעל החבית חייב", שהגמרא שואלת שם: "פתח בכד וסיים בחבית". בגמרא זוהי קושיה, ואילו שימוש הלשון כאן, בהוראה: מתחיל בעניין אחד ועובר וגומר בעניין אחר. שם פרק ו' נאמר: בן נוח הנהרג על פחות משנה פרוטה (הכוונה לאריה בעל גוף); והנה המקור לביטוי זה הוא במסכת עירובין (סב א): "בן נוח נהרג על פחות משנה פרוטה" — הכוונה: כאשר בן נוח גזל מחברו אפילו פחות משווה פרוטה, הוא חייב מיתה. אצל ביאליק — בעקבות אותו ניב ביידיש — הכוונה היא, שאריה בעל גוף הוא קמצן גדול וגס רוח. במקום אחר באותו סעיף נאמר: הם שחטפו את החררה מיד המהפך בה; יסוד אותו ביטוי בקדושין נט ע"א: "עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו" — שם הכוונה לאיש הלוקח את פרנסת חברו; והנה ביאליק שינה מלשון המקור, שינה נטל לחטף וכתב כאמור: "הם שחטפו" וכו'. כמו כן שינה אף סדר המלים.

בסיפור "החצוצרה נתבישה" (פרק ג') ניתן לבוש עברי לניב ארמי תלמודי. שם נאמר וכי קלה היא? בעקבות הארמית התלמודית: "אטו מלתא זוטרתא היא?". כיוצא בו בסיפור "ספיח" (פרק חמישי): וכי קלה היא זו? וכן במסתו "הלכה ואגדה" נאמר: כל "חתקיף" וכל "ורמינהו"; מלים אלו הן מן המינוח התלמודי: חתקיף — מקשה קושיה;

ורמינהו — מביא סתירה לדברי הקודם. כמו כן בדבריו על
 „מנדלי ושלשת הכרכים“ נאמר: „יש בכולם מעין תנא ושייר“
 (בעברית: שנה והשאיר).

בסיפור „יום השישי הקצר“ (סעיף ג') נאמר: „והוא איוואן
 משלשל לתוך גרונו רביעית אחר רביעית: אחת, אחת ואחת,
 אחת ושתיים“; והרי זה בעקבות סדר עבודה של הכהן
 הגדול במשנה יומא (ה, ג): „וכך היה מונה: אחת, אחת ואחת,
 אחת ושתיים“ וכר. ב„ספיה“ (פרק שני): „אם אדבר אלי
 איש שמעתי ולא שמעתי“; דרך לשון זו מושפעת מסגנון
 המשנה (קדושין ג, א): „מקודשת ואינה מקודשת“; וכן
 בביטין (ח, ב): „מגורשת ואינה מגורשת“. באותו סיפור, בפרק
 שביעי, נאמר: „שלא בפני הודה במקצת“ — בעקבות הנאמר
 בדני ממונות שבתלמוד: „מודה במקצת הטענה יישבע“.
 ובפרק תשיעי שם: „קונס אם ידעתי“ — לשון שבועה,
 נשבע אני שלא ידעתי; המקור במסכת נדרים פרק ראשון.
 ברשימה „סוחר“ משתמש ביאליק בצירוף: „ופיחם את ראש
 הפפירוסא כלאחר אצבע“; על דרך הצירוף התלמודי „כלאחר
 יד“ — במובן: דרך אגב, שלא בכונה תחילה. ב„איש
 הסיפון“ נמצא: „כל חוליות שדרותיהם (של משרתי האנייה)
 התפקקו מחמת שקידה יתרה על תקנת מסופיהם; מקור אותו
 שימוש לשון הוא במסכת ברכות (כח ע"ב): „המתפלל צריך
 שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה“.
 במסה „חבלי לשון“ מצינו כעין סוגיא-זוטא תלמודית
 בעניין הרחבת הלשון; ביאליק אומר:

„מרחיבין לשון בכונה, או אין מרחיבין? ואם תמצי לומר: הן — כיצד? בבת אחת או לשיעורים, מבפנים, מתוך הלשון גופה, או גם מבחוץ, משאר לשונות? ואם תמצי לומר: משניהם — אי מהם עדיף, ואי מהם קודם? ומי ומי המרחיב? הבלשן או האמן היוצר?”.

ב„לכנוסה של האגדה“ כתוב: „היא יצירה קלסית של רוח צמנו, יצירה שיש לה פירות לשעתה וקרן־קיימת לדורות“; על דרך לשון המשנה בתחילת מסכת פיאה: „אילו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא“ — משנה שנשתלבה בתפילת שחרית, והיא שגורה בפי הבריות.

במסה „הלכה ואגדה“ מסגנן ביאליק את ריב הלשונות בישראל בסגנון תלמודי מובהק, דרך משא ומתן, כאילו עוברות לפנינו דעות של חכמי התלמוד, למן תקופת התנאים ועד אמוראי בבל. ביאליק כותב שם:

„אין מלמדין אלא בעברית, דברי חכמים; פלוני אומר: ובתרגום ובכל לשון; אלמוני אומר: דברים שביהדות בעברית, ושאינם יהדות בכל לשון; אמר פלמוני: אין מלמדים אלא ביהודית בלבד. והמפרש שלעתיד (מוסיף שם ביאליק מעין גמרא לזו המשנה) יפרש: ביהודית — כלומר עברי־טייטש, שדברו בה היהודים במקומו יבזמנו של ר' פלמוני, ואין זו יהודית שבמקרא, שהיא עברית: דאם כן מה בין ר' פלמוני לתנא קמא?”.

מעין סוגיה תלמודית נמצא גם ב„הספר העברי“

(פרק ב'):

דבר שאינו צריך לומר, כי השם "חתימה" האמור כאן אין פירושו
 במשמעו הישן ממש. לא השתמשתי בו אלא לשבר את האוזן
 — ושנה במקומו: "כינוס" או מלה אחרת וזמה לזו. כל שכן
 אין צריך לומר, כי עבודת הכינוס אינה באה למעט כלום
 מעבודת היצירה של עכשיו, או לעכב בכל שהיא את מהלכה,
 מִחָה (במקום המלה הארמית התלמודית: סמי) מכאן כל מיני
 "מעיס" כל מיני "עיוכוב". הכינוס להוסיף בא ולא לגרוע.
 במסה "הלכה ואגדה" נאמר: "ואם אין גרעין, פרוח
 מנין?" בניסוח זה אנו שומעים הד ובת קול לניב שבעקבות
 התלמוד: "רבי לא שנה ר' חייא מניין?".

ולסיום פרקנו יובאו דברי ביאליק, שנתפרסמו
 ב"לפתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", שם נאמר:
 פוסקים אנו עכשיו הלכה לא כבית שמאי, שהשמים נבראו
 תחילה; ולא כבית הלל, שהארץ נבראה תחילה — אלא
 כחכמים, ששניהם כאחד וכמאמר אחד נבראו.
 דברים אלה נאמרו בעקבות אגדת חז"ל במסכת חגיגה
 (יב, ע"א) ועוד (ועייך בספר האגדה, סעיף "שמים וארץ").